

<https://doi.org/10.60056/PhilolF.2024.2.176-181>

ЛАСКА ЛАСКОВА.

ВРЕМЕНАТА В ИЗРЕЧЕНИЯ С МЕНТАЛНИ ПРЕДИКАТИ (ПРЕДИКАТИ ЗА ПЕРЦЕПЦИЯ)

РЕЦЕНЗИЯ¹

Ивелина Савова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ (България)

LASKA LASKOVA. *TENSES IN SENTENCES FEATURING MENTAL PREDICATES
(PERCEPTION PREDICATES)*

Ivelina Savova

University of Shumen Konstantin Preslavsky (Bulgaria)

ORCID ID: 0009-0006-5159-6686

E-mail: i.savova@shu.bg

Монографията „Времената в изречения с ментални предикати (Предикати за перцепция)“ на Ласка Ласкова изследва границите на темпоралната комбинаторика в сложни съставни изречения с глагол за възприятие като казуемо в главното изречение. Обектът е ограничен до съобщителните конструкции с т.нар. същински глаголи за възприятие и аргумент подчинено изречение със съюзи *че* и *да*, тип: **Чух, че имали имоти в Несебър** (Л. Кронева), **От Кърт Кобейн досега не съм забелязал нищо съществено да се е случвало в американския рок** (в. „Сега“), **Детегледачката бе задрямала пред телевизора и не ги усети да влизат** (Е. Ламбрева). Трудът е печатен вариант на докторската дисертация на авторката, изпълнена под ръководството на проф. Руселина Ницолова. И макар интервалът между завършването на

¹ Laskova, Laska. *Vremenata v izrecheniya s mentalni predikati (Predikati za pertsepsiya)*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2024. [Ласкова, Ласка. *Времената в изречения с ментални предикати (предикати за перцепция)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024.]

дисертационната разработка и настоящото издание да е сравнително голям (14 години), текстът остава актуален преди всичко със съществените си приноси в областта.

Темата за видо-времевата съчетателност в сложното изречение е комплексна, с голямо разнообразие от възможни избори в конкретните условия, със слабо проучени правила за допустимост и ограничение на тези избори. В работата изграждането на темпоралната семантика на избраните изречения е поставено в широк морфосинтактичен и психологически контекст. Интерпретацията е осъществена със съвременен аналитичен апарат от областта на темпоралната и изреченската семантика, на прагматиката и теорията на фреймовете.

Разработваният проблем, макар и частен в голямата тема за съчетателността на времената в сложни изречения на български език, е със значима теоретична стойност. Изследването обстойно разсъждава върху предмета, наблюденията са прецизни, а изводите са убедително емпирично потвърдени. Езиковият материал, върху който се градят обобщенията, обхваща 7500 единици от разнородни функционални сфери и текстови жанрове. Положително може да се отчете привличането на примери от блогове и форуми в глобалната мрежа, което позволява наблюдение върху по-разчупен език, отколкото предлагат официалните граматики.

Трудът се състои от четири глави с прилежащи към тях увод, заключение и части със справочен характер. Композиционно работата е рационално решена, като е постигнато плавно стесняване на обхвата от общо към частно в последователните раздели. Първа глава прави преглед на основни изследвания върху глаголите за перцепция в българския език (до завършването на работата върху дисертацията). Втора глава характеризира семантичните особености на глаголите; трета глава представя методологическия апарат на изследването. Четвърта глава, която е основна за проучването, анализира в детайли темпоралната комбинаторика в избраните два типа сложни съставни изречения.

Общото впечатление е, че работата творчески се включва в научното обсъждане на темпоралната семантика на глаголната система на българския език и на нейните синтактични проекции. Особеностите на глаголите за перцепция се описват с оглед на способността им да означават различни типове ментални процеси и с оглед на начина, по който се кодира информацията за обекта на перцепция. Проследява се зависимостта между лексикалната семантика на глаголите, типа на пропозиционалния им аргумент и вида на подчинителната връзка в съответното сложно изречение. Обобщават се ограниченията върху комбинациите на темпоралните и аспектуалните параметри на

предикатите в коментиранияте изречения, произтичащи от спецификата на глаголите, от източника на информацията и от избора на гледна точка при представянето на фактите.

Дефиницията, приета за глаголите за възприятие, е, че това са вид ментални предикати, обозначаващи ситуация (фиксирана като S_2), в която някакъв субект възприема чрез сетивата си и обработва информация за друга ситуация (фиксирана като S_1); вследствие на това в съзнанието на субекта възниква определена представа за изходната ситуация или за отделни нейни компоненти².

Към проблематиката са осигурени два теоретични подстъпа – откъм семантичните особености на глаголите за възприятие и откъм на темпоралната семантика на българските глаголни времена.

Систематизацията на спецификите на перцептивните глаголи е осъществена с оглед на самата ситуация на перцепция. Представянето на фрейма на перцепцията (субект на възприятието, обект на възприятието, сетивен стимул, сетивен орган) е важно за обяснението на инвариантното в значението на глаголите за възприятие. Съществен акцент е разграничаването на елементите сетивен стимул и обект на възприятието (който е и източник на сетивния стимул).

Основен момент в теоретичната постановка е очертаването на списъка на перцептивните глаголи. Той е оформен на базата на подходящо подбрани критерии. Добро впечатление правят например разсъжденията върху т.нар. активни и статични глаголи за перцепция, при което вторите, свързани с признака /–интенционалност/, се определят като същински перцептивни глаголи³. За разпознаването на тези глаголи се предлага работещ тест. Разумно е също обяснението за метонимичния механизъм, който позволява и т.нар. активни или несъщински предикати за възприятие да означават акт на перцепция.

Положителен е, по-нататък, опитът на авторката да навлезе по-дълбоко в сферата на психическата дейност, за да разграничи езиковата интерпретация на процесите на сетивност (усещане), перцепция (възприятие) и когниция (мислене). В тази триада Л. Ласкова разглежда връзките възприятие ~ сетивност и възприятие ~

² Тук в обяснението е допусната техническа грешка в символа – „Вследствие на това в съзнанието на субекта възниква определена представа за S_2 ...“ (с. 41); възникващата представа е, разбира се, за ситуацията S_1 , както по-нататък многократно е правилно посочвано (напр. с. 50, 93, 315 т. 1). Грешки в употребата на избраните символи се наблюдават и в други случаи (вж. напр. обозначенията за I_1 и I_2 на с. 10 и 11).

³ Тук на фона на редицата обяснения на неинтенционалния характер на същинските перцептивни глаголи (напр. с. 60, 61, 315 т. 4) отново се налага бележка за техническо недоглеждане при обявяването им за интенционални в обобщението на списъка (с. 64).

мислене, установявайки дали, как и кога глаголите за възприятие могат да означават сетивни и когнитивни ментални процеси, т.е. усещане на нещо в единия случай и разбиране на нещо в другия. От гледната точка на опозицията възприятие ~ мислене твърде ползотворно е характеризираният обектът на възприятието, представляващ непосредствена перцепция на предмет/ситуация или ментална перцепция на пропозиция. Във връзка с типа обект, който може да бъде изразен чрез подчинено изречение, *да-* и *че-*изреченията се коментират в съпоставка с изречения, въведени с други свързващи думи (въпросителни и относителни местоимения, частици). Изборът на същински съюз е поставен във връзка с означения ментален акт – когниция или перцепция.

Втори теоретичен подход към проблематиката представлява изложението на темпоралния аналитичен апарат, почиващ върху идеите на Ханс Райхенбах за анализ на времената в естествените езици и адаптацията на тези идеи за българския език в модела на Руселина Ницолова. Демонстрирано е дълбоко навлизане в базовата темпорална концепция на Х. Райхенбах и способност за интелигентно представяне на плюсовете и минусите ѝ. Също тъй обстойно и проникновено е показана и концепцията за описание на системата на българските глаголни времена, разработена от Р. Ницолова и използвана като модел за характеристика на темпоралната семантика на изреченията, които са предмет на разглеждания труд. Всъщност идеята на изследването е да пробира обяснителната възможност на модела в конкретни условия. Авторката обаче не следва сляпо предходниците, а по редица въпроси поддържа собствена линия. Критично интерпретира някои положения в досегашната теоретична основа, показва в нова светлина конкретни ключови моменти. Доразвива по-нататък някои наблюдения, предлага алтернативни обяснения на дадени явления, взема отношение по спорни проблеми, умело привежда доказателства в подкрепа на тезата си.

От съществено значение за теоретичната постановка например е по-нататъшното коментиране на актуалните и обобщените употреби на времената и на характеристиката на интервала на референтност в различни условия. Особено интересни са наблюденията върху интервала на референтност с оглед на категориите таксис и гледна точка. Убедително са представени положенията, в които темпоралната форма получава таксисно значение. Високо ползотворна е и идеята за гледната точка като тип прагматическа перспектива, от която се регистрира дадено събитие. Показано

е как промяната на гледната точка влияе върху избора на време в подчиненото изречение към глагол за перцепция.

Действието на описания теоретичен модел е проверено върху системен емпиричен материал на 150 страници в същинската аналитична част на монографията (четвърта глава) и ефективността му е категорично потвърдена. В този раздел е предложен подробен анализ на съчетаването на времената на глагола за възприятие и на глагола в аргументните му *да*- и *че*-изречения. Достоверно е проследена връзката между темпоралните, аспектуалните, модалните, таксисните отношения между ситуацията на възприемане, възприеманата ситуация и речевия акт, която (връзка) оказва влияние върху изграждането и интерпретацията на смисъла в разглежданите сложни изречения. В резултат ползотворно е показан още един пример за принципното взаимодействие на лексико-семантичното и морфо-синтактичното равнище на езика. В целия раздел се държи под внимание фактът, че темпоралните форми реализират значенията си в зависимост от граматичния вид на съответния глагол, затова съчетаемостта на времената винаги се описва като видо-времева съчетаемост.

Темпоралните отношения между речевия и менталния акт, съобразени с граматичния вид на перцептивния глагол, са необходима обща основа за предстоящото потапяне в темпоралните дълбини на *да*- и *че*-изреченията. При описанието на двата вида изречения се държи сметка за разликите и приликите между тях, предлагат се обяснения за едното и другото, наблюденията са задълбочени, а изводите логични. Видо-временевите комбинации са концентрирано и прегледно представени в таблици⁴, изложението е богато наситено с примери, илюстриращи разнообразно и от много страни всички коментирани детайли (само в тази глава са цитирани над 600 примера).

За изреченията с *да*, които поначало имат ограничения за появяващите се в тях темпорални форми, анализът е осъществен с отчитане на допълнителни фактори като афирмативност/негативност на главното и подчиненото изречение, знания на говорещия за фактивността на аргументната ситуация, осъществяване на непосредствена или ментална перцепция и др. Тук върху основата на наблюдавания материал на авторката се удава да уточни познатото обстоятелство, че при глаголите за възприятие след *да* са възможни само форми за презенс и перфект. Тя е открила в своя материал проява на форми и за имперфект и плусquamперфект – факт, който, макар и

⁴ По-голяма прецизност е била необходима и тук – например таблица 1 в главата (с. 189) обявява, че обобщава неща за *че*-изреченията, докато коментарът всъщност се отнася за изреченията със съюз *да*.

маргинален, е твърде любопитен. Обясненията на този факт звучат правдиво, а ценността им се повишава от това, че предизвикват размисли и в други направления.

За изреченията с *че*, от друга страна, в мащабен план е проследена не само значително по-богатата им темпорална комбинаторика, но е коментирана и по-високата многозначност на сложното изречение във връзка с вида на менталния акт, с темпоралните и таксисните отношения между обсъжданите ситуации (речева, ментална, обектна).

В обобщение: Книгата на Ласка Ласкова е продуктивно и оригинално изследване върху сериозен теоретичен проблем, с убедителна научна концепция и осезателен авторски принос. Трудът поднася комплексно и задълбочено проучване върху координацията на времената в сложни съставни изречения с главен перцептивен предикат. Българските глаголи за възприятие са анализирани и класифицирани адекватно, адекватно са изведени и принципите за употреба на видо-времеви форми в организираните около тях сложни изречения – всичко това в рамките на определен формален език и на свързаните с него понятия. Резултатите от изследването разширяват познанието за разглежданите явления и са принос към теоретичното описание на българския глагол и българското изречение. Работата има определена приложна стойност с оглед на езиковото обучение, езиковата култура, преводаческата практика. Наблюденията могат да станат също тъй отправна точка при работа върху темпоралните зависимости и в други видове сложни изречения.

Монографията „Времената в изречения с ментални предикати (Предикати за перцепция)“ е труд не само многопластов, но и интелигентно поднесен. Той и интригува с тематиката си, и провокира с идеите си, и удовлетворява със спокойния си и ясен изказ, и окуражава за следващи търсения в сферата на темпоралната и изреченската семантика. И особено важно – представя авторката си Ласка Ласкова като компетентен, надежден и перспективен изследовател.